

Sjukvård i den gamla goda tiden

-Försumma inte att berätta för barnbarnen om hur livet levdes när ni var i den åldern som de är nu. Tala om hur ni lekte, bodde, umgicks och vad ni brukade äta, hur det gick till i skolan, hur de vuxna arbetade och vad ni fick hjälpa till med. Dagens ungdomar växer annars upp i tron att det alltid har funnits knappar och kranar att trycka och vrida på, sladdar och slangar att koppla till arbetsbesparande maskiner liksom i dag och hur ska de tro annat om ingen berättar?

Ovanstående kloka uppmaning riktade högtidstalaren Gunnar Lundberg från PRO:s riksorganisation till den mogna publiken vid Moraavdelningens 40-årsjubileum och han fortsatte:

-Glöm inte att infoga vad era mor- och farföräldrar då berättade om sin barndom och hjälp till att göra jämförelser. Det är sådant som utgör själva grunden i vår historia.

Orden bet sig fast och berättarlusten fick en kick så nu följer här en sannsaga om ett olycksfall i fäboden när seklet var ungt.

Rull Anna Jönsdotter, född 1863, var moster till min mor och de flesta somrarna i sitt vuxna liv hade hon varit "gäskall" d v s vallkulla, många somrar i långfäbodarna när seden var att flytta så långt, men för det mesta i hemfäboden Lövberg. Där var hon också i juli 1915 när detta hände. Tur i oturen var det verkligen att Anna den här dagen inte var ensam. Det var slåttertids och därför hade övriga familjemedlemmarna kommit för att ta itu med detta. En regnskur hade avbrutit slätterarbetet, i tjänlig tid för att hålla matrast, och medan maten förbereddes skyndade Anna till lagården med en stäva mjölk åt en spädkalv. Mitt på Rullgårdens gårdstun höjde sig en kulle, det var berget som gick upp i dagen, övervuxet av ett tunt lager mossa av den sort som lossnar i stora sjok när det blir vått. Det var just det som hände när Anna var på väg tillbaka och med raska steg passerade stället. Följden blev att hon ramlade så olyckligt att hon fick ena benet under kroppen och med en ljudlig smäll knäcktes det rakt av. Inne i stugan trodde man sig höra ett bösskott och skyndade till fönstret för att se vem jägaren var, men därute fanns bara Anna liggande i det våta gräset, och nu vinkade hon och ropade på hjälp också! Att hjälpa henne resa sig var det inte att tänka på, det knäckta benet hotade att tränga ut genom huden och alldeles förskräckligt

ont gjorde det. Det blev att hämta en matta att lirka in under henne för att kunna bära in henne till en säng.

Men vad skulle man nu göra? Sedan tre år fanns ett lasarett i Mora men att ta sig dit med häst och trilla skulle ta så lång tid så först borde andra möjligheter till hjälp prövas.

Alla tänkte samma tanke - självklart skulle man kalla på "Ållpermon" (alltså mor i Hållpergård) som varje sommar fanns i nedre Lövberg. Det blev min mor, Rull Anna d.y. nyss fyllda 15 år, som fick springa i detta angelägna ärende.

"Ållpermon" Håll Anna Persdotter vid sin fäbodstuga i Nedre Lövberg.

Foto: Sven Hinders

Här kan det vara lämpligt att ge plats för en presentation av denna mångsidiga Ållpermon. Hennes namn var egentligen Håll Anna Persdotter och hon var född 1849, således 66 år vid detta tillfälle. Hade hon blivit född hundra år senare så skulle hon i dag med all säkerhet ha varit läkare med örtmedicin som specialitet. Nu var hon nästan det ändå, helt utan studier men med ett intresse för läkekonsten som med åren gett henne värdefulla erfarenheter och hon kände det som sin plikt att hjälpa där hennes kunnande räckte. Följaktligen fick hon vara med om besvärliga situationer av skiftande slag.

Barnmorskan kunde alltid påräkna kunnig handräckning när någon i bekantskapskretsen skulle föda och lika säkert kunde man lita på hennes stöd när någon lämnade detta jordelivet genom sjukdom, olycka eller av livströtthet. Sedan skulle den bortgångna omsorgsfullt bäddas ner i kistan, det ansåg hon vara en hederssak, och vid begravningen - som den här tiden inleddes med en psalm i kyrkporten - där stod alltid Ållpermon bredvid kantorn och prästen och sjöng "Kom jordens barn eho du är--". Utmärkande var också hennes lugna utstrålning, inte med en min visade hon att den syn som mötte henne ofta var både vämjelig och skrämmande, hennes ansiktsdrag förblev nollställda. Det fanns de som ville göra gällande att hon rentav var lite synsk eftersom det flera gånger hänt att hon kommit på besök oombedd just när hon som bäst behövdes. Ibland gick det inte så bra med kalvningen i lagården och även då visste hon råd, kavlade upp ärmarna, och stack in handen - ja, hela armen - och snart var det hela över sedan kalven kommit i rätt läge.

För övrigt var hon en mycket behaglig person, lätt att komma till tals med och mycket barnkär. De många barnbarnen och deras lekkamrater brukade hon samla till söndagsskola. Hon läste ur postillan och sjöng psalmer för att i nästa stund berätta spökhistorier så fångslande att de små åhörarna knappt tordes gå hem i skymningen.

Men åter till Lövberg 1915. Ållpermon var sysselsatt med att borsta bort sotflagorna i den öppna spisen när budet om Rull Annas benbrott nådde henne. Det var dags att ysta, nämligen, men det fick vänta. Nu släppte hon sopkvasten, tvättade skyndsamt sotet av händerna och bytte till ett renare förkläde. Sedan halvsprang hon i motlutet till övre byn medan hon förklarade att det gällde att hinna före svullnaden om man skall få en bra uppfattning av ett benbrott.

Snart stod hon bredvid Annas säng, lirkade med det brutna benet tills det kom i rätt läge och yttrade sedan orden som alla hade hoppats få höra, de som blivit hennes signum: "Ja, vir fåum full bjod til å ställ nå råd" (vi får väl försöka att ställa nå råd).

Till en början ville hon ha en stadig handduk att linda omkring det brutna stället, men tyvärr, i fåbodstugans anspråkslösa linneförråd fanns bara sladdriga, slitna sådana. Men i sängen där Anna låg såg hon att det fanns ett underlakan av grovt lintovgarn, hemvävt och alldeles nytt. - Klipp av en bit av ena halvan, beordrade hon, ni kan sy fast det igen sedan. Så blev det och snart var hon i färd med att stadga brottstället genom att linda tygstycket omkring och så sy med stark hemspunnen lintråd. Nästa steg var att fixera med spjälor och till det behövdes torrved som inte kunde böjas. Ållpermon försvann ut i vedboden och hittade där vad hon sökte. In kom hon med ett helt knippe tumtjocka stickor, satte sig vid spisen och skrapade med en kniv

för att få dem släta och av rätt form. Sedan föll hon på knä och knäppte händerna en kort stund, hon litade alltid på hjälp av en högre makt, som hon uttryckte det. Så vidtog det som nu fick ersätta gips, hon lade s.k. spjälförband och till det krävdes något att linda fast spjälorna med. Det ordnades genom att klippa en mjölsäck runt i långa remsor och med hjälp av de anhöriga kom spjälorna på plats. Någon färd till Mora lasarett blev det aldrig, Anna tyckte det kändes bra trots smärtan och man beslöt att stanna hemma.

Så låg hon där i fåbodstugans enda rum resten av sommaren medan Ålpermon tittade in nästan dagligen. En dag hade hon med sig en flaska med ett gulgrönt innehåll. Ifall magen skulle sluta fungera av orörligheten så hade hon gjort ett avkok på årstidens rikliga utbud av örter som hon ordinerade sin patient att ta en liten smutt av då och då, men absolut inga stora klunkar. Anna blev så glad också för den hjälpen som hon kände behövdes och snart var även magbekymren ur världen.

I dag har en benbrottsdrabbad så många bra hjälpredskap att börja komma igång med, olika kryckor, rullatorer i flera modeller och dessutom rullstol, men i Lövberg fanns ingenting av allt detta. Det blev att snickra kryckor efter eget tycke och likaså toastol att användas när de andra familjemedlemmarna var ute. Dessutom var hon ju helt beroende av någon att stödja sig på som tog sig tid att gå bredvid. Anna var liten och rund och det kanske underlättade när hon skulle börja använda sitt skadade ben. För övrigt hade hon alltid sett det som en fördel att vara kortvuxen. "Det är inte uppe i luften man ska ta det man ska leva av" var hennes förnuftiga filosofi.

Nästa sommar var Anna "gäslkall" igen och gick på friska ben till skogs med korna. Aldrig hade hon något besvär av att det brutna benet kändes sämre än det andra, endast ett litet hak under huden framtill kunde kännas med fingret - beviset på vilken sida som varit med om olyckan.

En påföljd som varade livet ut var den beundran och vänskap som Anna kände för sin hjälperska. Någon kontant ersättning fick nog aldrig Ålpermon för sin hjälpverksamhet men säkert många andra uppskattningsbevis. Hennes dotterdotter Linnea Larsson frågade mig t ex en gång om jag hade lyckats lära mig att koka lika gott messmör som det mormor hade brukat få smakskalet av i Rullgården i Lövberg. Det var säkert många gårdar som hade anledning att överrätta en och annan smakbit till Ålpermon som tack för hjälpen.

Den gamla goda tiden - ett slitet uttryck som nog bör utelämnas vid jämförelse av sjukvården förr och nu.

Rull Elsa.